

MHJ

مجله تاریخ پزشکی

دوره دوازدهم، شماره چهل و پنجم، ۱۳۹۹

Journal Homepage: <http://journals.sbmu.ac.ir/mh>

مقاله مروری

جنگ‌های پلوپونزی و تأثیر آن در شیوع بیماری طاعون در آتن ۴۳۱ تا ۴۰۴ قبل از میلاد

سیدفرهاد سیداحمدی زاویه^۱ ID، سیدعلیرضا گلشنی^۲ ID*

۱. کارشناسی ارشد تاریخ ایران باستان، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
۲. دکترای تاریخ ایران بعد از اسلام، مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: در سال ۴۳۱-۴۰۴ ق.م. در یونان باستان، شاهد درگیری و جنگ داخلی هستیم. از یک سو، اتحادیه پلوپونزی با همراهی اسپارت و از سوی دیگر اتحادیه دولت - شهرهای آتن و متحدانش روبه‌روی هم قرار داشتند. شاید دلیل این جنگ‌های داخلی را بتوان در شکوه و عظمت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی آتن در مقایسه با سایر دولت - شهرها دانست. احتمالاً سلطه و برتری آتن در دریا نیز از عوامل زمینه‌ساز برای شعله‌ور شدن آتش جنگ داخلی خانمان‌سوز در یونان، بود. هم‌زمان با جنگ‌های پلوپونزی در ایران، اردشیر اول (۴۶۵-۴۲۴ ق.م.) جانشین خشایارشا شده بود و او از اسپارت حمایت می‌کرد. شاهنشاه هخامنشی، سیاست تفرقه و ایجاد اختلاف بین دولت - شهرهای یونان را در دستور کار سیاست خارجی خود قرار داده بود. باید خاطر نشان ساخت که جنگ داخلی یونان با فتح قاطعانه اسپارت و تسلیم آتنی‌ها در سال ۴۰۴ ق.م. به پایان رسید. هدف ما از این نوشتار بررسی طاعون سال ۴۳۰ و ۴۲۹ ق.م. در خلال مرحله اول جنگ‌های داخلی یونان میان سال‌های ۴۳۱-۴۲۱ ق.م. است.

مواد و روش‌ها: روش به کار گرفته شده در این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و پژوهشی تاریخی (Historical Research) می‌باشد و با نگاهی تاریخ‌محور شیوه‌ای است که در علوم انسانی رایج است، به نقد و بررسی جنگ‌های پلوپونزی و تأثیر آن در شیوع بیماری طاعون در آتن ۴۳۱ تا ۴۰۴ ق.م. خواهیم پرداخت.

یافته‌ها: شیوع طاعون آتن از جمله مهم‌ترین بیماری‌های شایع در دوران یونان باستان بوده است و تلفات بسیاری بر جای گذاشت. در این مقاله جنبه‌های گوناگون این بیماری را به کمک منابع تاریخی، تحقیقات جدید و مقالات علمی مورد بررسی قرار می‌دهیم.

نتیجه‌گیری: شیوع طاعون آتن که برخی آن را از مصر می‌دانند و برخی سرچشمه شرقی برای آن قائل‌اند. در هر حال، صدمات این بیماری مُسری و وحشتناک که باعث از بین رفتن تعداد زیادی از سکنه آتن شد، حاکی از اهمیت موضوع است. ظهور بقراط و درمان بیماری طاعون را باید پایان شیوع این بیماری بدانیم.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۲۷

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۲۵

تاریخ انتشار: ۹۹/۱۰/۲۰

واژگان کلیدی:

یونان

آتن

اسپارت

بقراط

جنگ‌های پلوپونزی

طاعون آتن

* نویسنده مسؤول: سید علیرضا گلشنی

آدرس پستی: شیراز، میدان امام حسین (ع)، دانشکده پزشکی، ساختمان شماره ۲، طبقه هشتم، مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ پزشکی.

پست الکترونیک:

golshani_22@yahoo.com

۱. مقدمه

نموده است. این مورخ نامدار یونانی در این جنگ‌ها حضور داشت و در سال ۴۲۴ ق.م. بخشی از نیروهای دریایی آتن را فرماندهی می‌کرد. او پس از جنگ براساس یادداشت‌هایی که در طول جنگ به نگارش آن مبادرت کرده بود، تاریخ مفصل رخدادهای این جنگ را نوشت. از میان آثار و پژوهش‌های جدید، تاریخ تمدن اثر ویل دورانت بخش یونان باستان و تاریخ جهانی اثر دولاندلن به این بحث پرداخته‌اند. اما در تحقیقات جدید و مقالات خارجی بسیار دقیق و موشکافانه این موضوع را مورد بررسی قرار داده‌اند که در بخش‌هایی از ارجاعات این تحقیق به آنها اشاره شده است. اما متأسفانه در ایران به جز کتاب گسترش جهانی مرگ سیاه در اواخر سده‌های میانه اثر دکتر احمد فضلی‌نژاد که در حدود دو صفحه به این موضوع اشاره‌ای مختصر داشته است. تاکنون این بحث به طور دقیق مورد توجه قرار گرفته نشده است، که در این پژوهش به بررسی موضوع اپیدمی طاعون آتن، در تاریخ پزشکی جهان باستان، خواهیم پرداخت.

۲. مواد و روش‌ها

روش به کار گرفته شده در این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و پژوهشی تاریخی (*Historical Research*) می‌باشد و با نگاهی تاریخ‌محور شیوه‌ای است که در علوم انسانی رایج است، به نقد و بررسی جنگ‌های پلوپونزی و تأثیر آن در شیوع بیماری طاعون در آتن ۴۳۱ تا ۴۰۴ ق.م. خواهیم پرداخت. در بررسی صورت گرفته از مؤسسات تحقیقاتی، کتابخانه‌ها و مراکز کتابخانه‌های مجازی موارد باارزشی مشاهده شد که می‌تواند سطح کمی و کیفی این مقاله را ارتقاء بخشد. متون تاریخی جهان باستان، تاریخ پزشکی جهان، نسخه‌ی پزشکی بقراط و مقالات متعدد از مجلات بین‌المللی که به بررسی طاعون آتن پرداخته‌اند؛ در بازگویی این تحقیق می‌توانند یاری‌رسان بسیار مناسبی برای ما باشند. در نهایت مراحل گردآوری و تدوین این تحقیق از آغاز تا خاتمه به این ترتیب می‌باشد: الف) بررسی و مطالعه دقیق مطالب

جنگ‌های پلوپونزی [پ ل پ ن ز] این نام به جنگ تاریخی که از سال ۴۳۱ تا ۴۰۴ ق.م. بین دولت - شهرهای اسپارت و آتن و متحدان آن در گرفت، اطلاق می‌شود. در ادامه، درباره‌ی موقعیت جغرافیایی پلوپونز باید گفت که شبه‌جزیره‌ایست در جنوب شرقی قاره‌ی اروپا واقع در دریای مدیترانه که در جنوب کشور یونان واقع شده است که از شبه‌جزایر متعددی تشکیل شده است. از سال ۴۳۱ تا ۴۰۴ ق.م. به مدت ۲۷ سال میان دولت - شهرهای آتن و اسپارت و متحدان آنها در این شبه‌جزیره جنگ‌های داخلی آغاز شد که به زوال و تضعیف قدرت دولت - شهر آتن منجر شد. در تاریخ، این منازعات و کشمکش‌های داخلی در یونان به جنگ‌های پلوپونزی، شهرت یافت (۱).

سیادت و برتری آتن و متحدان او رشک و حسادت برخی از دولت - شهرها مثل تب و گرینت را برانگیخت و آنها برخی از دولت - شهرها را که در رأس آن اسپارت قرار داشت، با خود همراه کردند. هدف ما از پرداختن اجمالی به جنگ‌های داخلی یونان که به جنگ‌های پلوپونزی شهرت دارد؛ به‌خاطر طاعونی است که در ابتدای مرحله‌ی نخست جنگ بین سال‌های ۴۳۱-۴۲۹ ق.م. و به عبارت دقیق‌تر در سال‌های ۴۳۰ و ۴۲۹ ق.م. اتفاق افتاد و باعث شد تا تعداد بسیاری از مردم آتن بر اثر این بیماری هولناک جان خود را از دست بدهند. حتی افراد بزرگ سیاسی همچون پریکلس و خانواده‌اش نیز از این بیماری جان سالم به در نبردند. لذا، اهمیت این نوشتار به خاطر بروز طاعونی است که در خلال جنگ‌های داخلی یونان باعث کشتار زیادی در آتن شد (۲،۳).

۱-۱. پیشینه پژوهش و تحقیق

در ارتباط با موضوع مورد بحث، پیشینه‌ی تحقیق چندان عمیق نیست. چنان‌که کتاب‌هایی همچون کتاب تاریخ جنگ پلوپونزی اثر توسیدید (۴۶۰-۳۹۵ ق.م.) تاریخ‌نگار یونانی و مورخ دوران باستان بسیار عمیق در همین رابطه، قلم‌فرسایی

به رسمیت شناختند. بدون شک، این مصالحه نمی‌توانست از برخورد شدید میان دولت - شهرهای یونانی که همه‌جا رژیم‌های سیاسی مختلف یکدیگر را حمایت می‌کردند، جلوگیری کند. از یک‌سو، آتن از دموکرات‌ها حمایت می‌کرد و از سوی دیگر هدف اسپارت استقرار نظام اشرافی ارتجاعی بود. هریک بنیاد دیگری را سست و آتش تضادها را شعله‌ور می‌کرد (۴). علت حقیقی آغاز جنگ پلوپونزی، قدرت آتن بود که اسپارتیان را به وحشت انداخته بود (۵). عظمت روزافزون آتن، موجب شعله‌ور شدن آتش بغض و کینه دولت - شهرهای اسپارت، تب، گرینت شد. گرینت که به شهر «پرثروت» شهرت داشت؛ چون در تنگه واقع شده بود از موقع ممتاز خود استفاده کرده به تجارت دریایی مشغول شد. همچنان‌که، آتن در دریای اژه تسلط داشت؛ در مقابل گرینت در دریای آدریاتیک و دریای ایونی رونقی به کار خود داده بود و به مردم آن نواحی ظروف سفالین و اسلحه می‌فروخت. با این وجود دولت - شهر گرینت، از نفوذ و تسلط تجاری - سیاسی آتن، بیمناک بود. از این رو، دولت - شهر تب و گرینت پیش‌دستی کرده با اسپارت پیمان اتحادی منعقد کردند و گرینت، اسپارت را علیه آتن برانگیخت (۶). در این میان، نزاعی بین دولت - شهر گرینت و کورسیر در گرفت و مردم جزیره کورسیر از آتن درخواست کمک کردند و آتنی‌ها هم وعده هر نوع مساعدت را به آنها دادند (۷). علت وقوع جنگ میان این دو دولت - شهر بر سر شهر اپیدامن - شهری بازرگانی و ثروتمند آدریاتیک - بود. حمایت دریایی آتن - به جهت ثروت فراوان و ناوگان مشهور کورسیر - که باعث الحاق کورسیر به کنفدراسیون دریایی آتن شد؛ دشمنی میان آتن و گرینت را سبب شد. دومین بهانه جنگ به گرینت ارتباط داشت. عامل تصادم، شهر پوتیده در شبه جزیره کالیسیدیک بود. این شهر که مهاجرنشین گرینت بود خود را ناگزیر از این دید که به کنفدراسیون دریایی، بپیوندد. همین موضوع در تشدید کینه و دشمنی میان آتن و گرینت تأثیر بسیاری داشت. در ادامه، تبعیت دوگانه اهالی پوتیده، این شهر را که به موجب تقاضای

باقی‌مانده از طاعون آتن در لابلای منابع دست اول تاریخی، تحقیقات جدید و مقالات علمی، رجوع به منابع انگلیسی، فارسی و در صورت لزوم ترجمه این منابع. ب) فیش‌برداری مطالب مربوط به موضوع تحقیق. ج) دسته‌بندی منظم فیش‌ها، برای استفاده مطلوب و بررسی هرچه بهتر اطلاعات. د) تدوین و نگارش مطالب.

به‌طورکلی، هدف از این نوشتار، اشاره‌ای مختصر به افزایش اختلافات و دو دستگی در یونان باستان است. سپس اشاره‌ای هرچند کوتاه به جنگ‌های پلوپونزی با تأکید بر مرحله نخست آن ما بین سال‌های ۴۳۱-۴۲۱ ق.م. خواهیم داشت و در ادامه مبحث به کشته شدن یک سوم از اهالی آتن بر اثر شیوع طاعون، پرداخته خواهد شد.

۳. یافته‌ها

۳-۱. اختلاف و افزایش تنش در بین دولت - شهرها و

آغاز دو دستگی در یونان

در سال ۴۳۱ ق.م. میان دولت - شهرهای آتن و اسپارت درگیری داخلی روی می‌دهد که در تاریخ یونان به نام جنگ‌های پلوپونزی شهرت یافته است. باید خاطرنشان ساخت که دامنه این جنگ نه‌تنها سرتاسر یونان بلکه تا خاک مقدونیه، تراکیه و حتی سرزمین پارس را نیز دربر گرفت (۳،۴). این جنگ علل سیاسی و اقتصادی بسیار عمیقی داشت که از بحران‌های دولت - شهرهای مختلف و مجموعه جامعه یونان خبر می‌داد. پیش از همه باید برخورد اجتناب‌ناپذیر آتن و اسپارت را به‌عنوان نتیجه جدال بر سر برتری، خاطرنشان ساخت. اسپارت به پیروزی‌های آتن، حسادت می‌ورزید؛ به‌ویژه که دولت - شهر آتن قصد داشت سلطه خود را نه‌تنها بر دریا، بلکه بر تمام سرزمین‌های یونان، گسترش دهد. رقابت بر سر یونان مرکزی، نخستین جنگ پلوپونزی را سبب شده بود که به‌صلح سی ساله یا صلح پریکلس پایان داد. به‌موجب این صلح آتنی‌ها از گسترش سلطه خود بر خشکی‌های یونان چشم‌پوشی کردند و دو طرف متقابلاً مرزهای پیشین خود را

به‌طورکلی، مهم‌ترین وقایع این سه دوره در تاریخ یونان به شرح زیر است: دوره اول جنگ که ده سال به طول انجامید. میان اعضای اتحادیه پلوپونزی و اتحادیه دریایی آتن به وقوع پیوست که نتیجه قطعی و روشنی نداشت. اما مهم‌ترین وقایع دوره نخست «شیوع طاعون به سال ۴۳۰ ق.م. در آتن، شکست اسپارت در اسفاکتری به سال ۴۲۵ ق.م. و در نهایت صلح نیسیاس به سال ۴۲۱ ق.م. است. مرحله دوم اختلافات داخلی از زمانی شروع می‌شود که آتن به صلاحدید فردی با نام آلسیبیاد به سیسیل اردو فرستاد و حوادث قابل ذکر آن طرد آلسیبیاد در سال ۴۱۵ ق.م. و شکست قوای آتن در سیراکوز و تسلیم شدن آنها در سال ۴۱۳/۴۱۴ ق.م. مرحله سوم موسوم به جنگ دسه‌لی (۴۱۳-۴۰۴ ق.م.) و مهم‌ترین وقایع این دوره استقرار اسپارت در دسه‌لی (واقع در آتیک)، است. همچنین، بازگشت آلسیبیاد در میان سال‌های ۴۰۸-۴۰۷ ق.م. به آتن و در نهایت فتح قطعی اسپارت در اگوس‌پتامس و تسلیم آتن در ۴۰۴ ق.م. (۲). عصر طلایی آتن که در آن دموکراسی خود را تعالی بخشیده بود به پایان رسید. مرحله نخست جنگ‌های پلوپونزی (۴۳۱-۳۲۱ ق.م.) به نام پادشاه اسپارت جنگ «آرخیداموس» (Archidamos) شهرت یافت. پلوپونزی‌ها در ابتدای امر، به دولت - شهر پلاته، متحد آتن یورش بردند و در ادامه مداخله آنها به فرماندهی آرخیداموس، با تاخت و تازهای ویران‌گری در آتیک تداوم یافت. تاراج‌گران در فصل گرم تابستان روستاها، مزارع زیتون و انگور را غارت و ویران کردند. در مقابل، نیروی دریایی آتن نیز در دریا به غارت سواحل لاکونی و الید پرداخت و به همان اندازه بر پلوپونزی‌ها ضربه وارد گرد. در ادامه، تعدادی از کشتی‌ها، سراسر کرانه‌های پلوپونز را طی کردند، سواحل را غارت و تجارت‌گرینت را دچار اختلال کردند. ناوگان دیگری پوتیده را در کالسیدیک در محاصره گرفت. اما وضع انبوه آتنی‌ها و متحدان‌اش که در آتن جمع شده بودند، روزبه‌روز بدتر می‌شد. روستائیان به پیشنهاد پریکلس به شهرها پناه آورده بودند. جمعیت شهر متراکم و بیش از اندازه بود.

آتنی‌ها، تجزیه شده بود؛ به صورت میدان مبارزه درآورد. آتنی‌ها که نگران از دست دادن شهر پوتیده بودند؛ می‌خواستند که مأموران گرینتی بازگردانده شوند و حصارهایی که شهر را از جانب دریا حفظ و نگهداری می‌کرد، ویران شود. در ادامه، مردم این دولت - شهر به تشویق گرینتی‌ها از کنفدراسیون جدا شدند. متفقین دیگر آتن در کالسیدیک، به تاسی از پوتیده، بر آتنی‌ها شورش کردند. اما سومین بهانه جنگ تصمیم مجلس ملی آتنی‌ها بود که آمد و شد مردم مگارییان - متفق گرینت - را به بندرهای کنفدراسیون ممنوع می‌کرد و این امر ضربه‌ای جبران‌ناپذیر به تجارت مگاری‌ها وارد ساخت (۳،۴).

در هر حال، در سال ۴۳۲ ق.م. نیروی دریایی گرینت در ناحیه سیبوتا با ناوگان کورسیر، مواجه شد. دو طرف بدون آنکه نتیجه‌ای عایدشان شود به جنگ پرداختند. دویست کشتی آتنی به میدان جنگ آمد و گرینتی‌ها دست از جنگ کشیدند؛ ولی از این اقدام آتن به دولت - شهر اسپارت شکایت کردند. اسپارت با آنکه در آغاز کار تردید داشت، تصمیم به جنگ گرفت و تمامی اعضای اتحادیه پلوپونز مثل دولت - شهرهای تب، فوسید، لوکرید، اتولی، و پادشاه مقدونیه را به جنگ واداشت. در مقابل، آتن، گذشته از اعضای اتحادیه دریایی، پبلته، کورسیر، آکارناتی و پادشاه ادریس‌ها در تراس را با خود همراه کرد. آتن نیرومندترین قوای دریایی، ثروت بسیار و حصار مستحکم شهر، آنها را از خطر سقوط حفظ می‌کرد. باید این نکته را از نظر دور نداشت که نیروی زمینی آتن در مقایسه با اسپارت، بسیار ضعیف بود (۷).

۲-۳. مرحله نخست جنگ‌های پلوپونزی (۴۳۱-۴۲۱ ق.م.)

و شیوع طاعون در آتن

جنگ‌های پلوپونزی، جنگ بزرگ داخلی یونان را می‌توان به سه دوره تقسیم‌بندی کرد: (۱) مرحله نخست ۴۳۱-۴۲۱ ق.م. (۲) مرحله دوم ۴۱۵-۴۱۴ ق.م. (۳) مرحله سوم ۴۱۳-۴۰۴ ق.م. (۸).

تقویت شد که پلوپونزی‌ها چاه‌های آب را مسموم کرده‌اند (چون در آن زمان آب چشمه وجود نداشت) ولی بیماری اندکی بعد به تمامی نقاط شهر آتن، سرایت کرد (۵). تا جایی‌که، این بیماری هولناک یک سوم مردم آتن را به کام مرگ و نیستی سوق داد (۸).

در آغاز پزشکان این بیماری را نمی‌شناختند و راه معالجه آن را نمی‌دانستند. مرگ و میر در میان پزشکان بیشتر بود؛ زیرا آنها بیشتر با مردم مبتلا به این بیماری سر و کار داشتند. متأسفانه، صاحبان علوم و فنون نیز نمی‌توانستند راه چاره‌ای بیابند و سرانجام مردم به همه امور بی‌اعتنا و تسلیم سرنوشت شدند (۵).

۴. بحث

۴-۱. علائم بیماری طاعون

توسیدید (۴۶۰-۳۹۵ ق.م.) تاریخ‌نگار یونانی و نویسنده کتاب تاریخ جنگ پلوپونزی که در زمان شیوع بیماری طاعون، حاضر و ناظر وقایع بود. در کتاب خود آورده است که: «در سال ۴۳۰ ق.م. هیچ بیماری وجود نداشت. ولی همه کسانی که از قیل بیماری دیگری داشتند سریع‌تر از افراد سالم، به طاعون مبتلا می‌شدند. البته کم نبودند اشخاصی که بدون هیچ مقدمه و علت خاصی به این بیماری دچار می‌شدند. بیشتر افراد سالم به‌طور ناگهانی در سر احساس سوزش می‌کردند و چشم‌های‌شان ورم می‌کرد و سرخ می‌شد. گلو و زبان‌شان رنگ خون می‌گرفت و تنفس‌شان غیرطبیعی و بدبو می‌شد. در ادامه، بیمار دچار علائمی همچون سکسکه و گرفتگی صدا می‌شد. در ادامه، چیزی نمی‌گذشت که درد به سینه بیمار می‌رسید که با درد سینه و سرفه همراه بود. اندکی بعد درد معده شروع می‌شد و بیمار شروع به استفراغ و بالا آوردن صفرهای گوناگون می‌کرد که پزشکان نام‌هایی برای آن دارند، باید افزود که قی همراه با درد و عذاب شدید بود که اغلب بیماران به آغ زدن بی‌نتیجه دچار می‌شدند که با تشنج شدید همراه می‌شد. ولی این عارضه در برخی از افراد پس از اندک

روستاییان در کلبه‌ها، میدان‌ها، برج‌ها، حصارها و حتی در اماکن مقدس سکونت داشتند (۳،۴).

تصویر: جنگ پلوپونزی (۴۳۱-۳۲۱ ق.م.) (۹).

۳-۲. شیوع طاعون در آتن در سال ۴۳۰ ق.م.

با توجه به تراکم جمعیت در دولت - شهر آتن، شیوع طاعون بر مشکلات افزود. در سال ۴۳۰ ق.م. پلوپونزی‌ها فعالیت خود را از سر گرفتند؛ ولی بیماری واگیردار طاعون در شهر شیوع پیدا کرد و تجمع اهالی آتن و گرمای هوا باعث شد تا تلفات بیشتری بر مردم وارد شود (۷،۳).

درواقع، چند روزی از ورود پلوپونزی‌ها به آتیک نگذشته بود که نخستین بار بیماری طاعون در آتن ظاهر شد. این بیماری پیشتر در شهر لِمَنوس و نقاط دیگر دیده شده بود (۵). برخی معتقدند که طاعون، از اتیوپی به مصر و در نهایت به آتن انتقال یافت (۴). برخی بر این باورند که این اتفاق به‌واسطه یک کشتی تجاری که از شرق آمده بود، شیوع پیدا کرد (۶،۳). گویا این بیماری مَسری در ابتدا از حبشه، مصر علیا و از آنجا به مصر سفلی و لیبی سرایت کرده بود. سپس در آتن به‌طور ناگهانی طاعون دیده شده بود و نخست مردم پیرئوس مبتلا شدند و به‌همین جهت این فرضیه در میان مردم آتنی‌ها

نزدیک نمی‌شدند و اگر جانوری از گوشت نعشی می‌خورد، هلاک می‌شد. از این رو، هیچ پرنده شکاری نه در اطراف نعش‌ها و نه در جاهای دیگر پیدا نبود حتی سگ‌ها با اینکه جانوران اهلی هستند، از نعش‌ها دوری می‌جستند» (۵).

«عاملی که در این میان به سنگینی مصیبت می‌افزود، هجوم روستاییان به شهر بود. آنها خانه نداشتند و در منتهای شدت تابستان در کلبه‌هایی که به خارج هیچ منفذ ندارد زندگی می‌کردند. بنابراین دسته دسته می‌مردند. اجساد مردگان روی هم انباشته شده بود و بسیاری از بیچارگان در کوچه‌ها و دور چشمه‌ها می‌گشتند نیم مرده و از تشنگی به جان آمده بودند....» (۵، ۶، ۱۰).

در این وضعیت مردم آتن پریکلس را مسئول همه این بدبختی‌ها و نابسامانی‌ها می‌دانستند. پریکلس می‌کوشید تا این تمایلات را خنثی سازد و هم‌وطنان خود را متقاعد کند که باید به خاطر نجات وطن، ناراحتی‌های شخصی را فراموش کنند. اما با افزایش نارضایتی‌ها، از اعتبار او کاسته شد. پریکلس که از سال ۴۴۵ تا ۴۳۰ ق.م. ریاست دولت را در آتن عهده‌دار بود در سال ۴۳۰ ق.م. دیگر انتخاب نشد. گویا، به خاطر اختلاس از خزانه دولت علیه او اقامه دعوا شد (۴). مردم آتن که کارد به استخوان‌شان رسیده بود؛ پریکلس را از فرماندهی عزل و محکوم به پرداخت جریمه‌اش کردند (۶). پریکلس، در سال ۴۲۹ ق.م. بر اثر طاعون، از پای درآمد. (۴، ۷، ۸). این بدبختی بزرگی برای وطن او به شمار می‌رفت. او همیشه با انصاف، شرافت‌مندی و دوراندیشی به اداره مملکت اقدام کرده بود (۷). طاعون، به خواهر و دو دختر پریکلس نیز رحم نکرد و سبب مرگ آنها شد (۶).

۲-۴. پیامدهای اجتماعی طاعون

متأسفانه شیوع طاعون، از لحاظ اجتماعی نوعی هرج و مرج، بی‌اخلاقی و بی‌قانونی در آتن را پدید آورد. مردم چون می‌دیدند که سرنوشت چگونه ساعت به ساعت دگرگون می‌شود. توانگران چگونه می‌میرند و آنان که تا چند لحظه

زمانی از بین می‌رفت درحالی‌که دیگران مدتی دراز دچار آن بودند. ظاهر بدن نه زیاد گرم بود نه رنگ باخته. رنگ پوست به سرخی می‌زد و پر از آبله و جوش بود. ولی بیمار در درون خود احساس سوزش داشت به طوری که حتی تماس بدن با نازک‌ترین و لطیف‌ترین پارچه‌ها را نیز نمی‌توانست تحمل کند. بیمار کاملاً برهنه می‌شد و حتی می‌خواست خود را در آب بیندازد. چنانچه، بیشتر بیماران پرستاری نداشتند از شدت عطش خود را در آب چاه می‌انداختند؛ زیرا که تشنگی با نوشیدن آب کم یا زیاد، تسکین پیدا نمی‌کرد. به علاوه، در تمامی مدت بیماری، مریض دچار بیقراری بود و به خواب نمی‌رفت» (۵، ۱۰).

«در دوره اوج بیماری، بدن بیمار به هیچ‌وجه تحلیل نمی‌رفت و در برابر درد، مقاومت باور نکردنی از خود نشان می‌داد. به طوری که در روز هفتم یا نهم که بیشتر مبتلایان از سوزش درونی می‌مردند؛ هنوز همه نیروی بدن از میان نرفته بود. در بیمارانی که این دوره را از سر می‌گذراندند مرض به روده‌ها می‌رسید و سبب درد شدید و اسهال رقیق می‌شد؛ در این دوره بیشتر بیماران بر اثر ضعف ناشی از درد شکم و اسهال، جان خود را از دست می‌دادند. بدین‌سان بیماری از نو آغاز می‌شد و به تدریج همه بدن را فرا می‌گرفت. حتی در کسانی که از بدترین عوارض آن خلاص می‌شدند؛ بیماری به اعضای تناسلی، انگشتان، دست و پا راه می‌یافت و بسیاری کسان که بهبودی می‌یافتند آن اعضا را از دست می‌دادند و برخی نیز نابینا می‌شدند. کسانی هم بودند که چون از بستر بیماری برمی‌خاستند؛ حافظه خود را از دست داده بودند. به طوری که نه می‌دانستند که خودشان کی هستند و نه خویشان و دوستان خود را می‌شناختند. در هر حال، با این سخن نمی‌توان تصویری دقیق از این بیماری به دست داد. دردی که به بیماران روی می‌آورد، تقریباً بیرون از حد تحمل انسانی بود. دلیل روشنی بر اینکه طاعون، با همه بیماری‌های دیگر فرق اساسی دارد؛ این بود که با اینکه نعش‌های بسیاری در معابر افتاده بود؛ پزندگان و دیگر جانوران مُردارخوار به اجساد

طاعونی که در قرن ۱۴ اروپا را دربر گرفت). البته محققان، با کشفیات باستان‌شناسی، به یکی از دندان‌های قربانیان طاعون رسیدند که از خمیردندان استفاده کرده بود؛ نشانه‌هایی از تب تیفوئیدی و باکتری‌های مسئول تب حصبه رسیدند. در نتیجه، احتمال دارد که این بیماری حصبه باشد. این بیماری ۲۵ درصد سربازان آتن و ۲۵ درصد کل این تمدن یونان باستان را به کام مرگ فرو برد. در نتیجه طاعون یا بیماری‌های واگیردار، بخش عمده‌ای از فرهنگ و تمدن یونان را برای مدت زیادی به سستی و ضعف، گرایش پیدا کرد (۱۲، ۱۳).

۳-۴. ظهور بقرات و درمان بیماری طاعون

در آتن، بیماری طاعون، شیوع یافت. بقرات (۴۶۰-۳۷۰ ق.م.) به کمک مردم آنجا شتافت و متوجه شد آهنگران از ابتلای به این بیماری مصون مانده‌اند و تشخیص داد که آتش در دفع بلا مؤثر است. او دستور داد به تقلید از سنت پزشکی ایرانی، آتش‌های بزرگ و گیاه گُندر را در محل‌های باز شهر و در معابر عمومی برای مبارزه با طاعون بر پا سازند (۱۴)، و آنها را چندان مشتعل نگه داشتند که بلای همه‌گیر طاعون تخفیف یافت و به تدریج از میان رفت. اهالی آتن، به پاس حق‌شناسی از این کوشش بقرات، مجسمه‌ای آهنی از او ساختند که زیر آن نوشته شده بود: تقدیم به ناجی و خیرخواه ما، بقرات. و نیز تابعیت آتن و آرگوس را به او عطا کردند (۱۲، ۱۵).

در جریان طاعونی که در سال ۴۳۰ ق.م. در بخشی از امپراتوری ایران اتفاق افتاد. از آنجایی که شهرت بقرات به نقاط مختلف جهان از جمله ایران رسید. از این‌رو، اردشیر اول هخامنشی را متقاعد ساخت که نمایندگان همراه با صندوق‌های پُر از سکه‌های طلا به سوی بقرات، در یونان بفرستد. سپس از او دعوت کند که برای از بین بردن طاعون، به ایران بیاید. گویا، بقرات این پیشنهاد را رد می‌کند و پاسخ می‌دهد که پارسیان، در زمان سلطنت خشایارشا، به یونان حمله‌ور شدند و از همین رو مایل به همکاری با پارسیان نیست (۱۲). در همین راستا، در کتاب تاریخ الحکماء، اثر

پیش هیچ چیزی نداشتند؛ چگونه ثروت آنها را به یغما می‌بردند. این افراد خودخواهی، حرص و شهوت خود را که تا آن لحظه آشکار نکرده بودند؛ عیان ساختند و قصد داشتند که پول خود را به سرعت در راه کسب لذت، خرج کنند. زیرا پول و زندگی حتی یک روز هم اعتبار نداشت. هیچ‌کس حاضر نبود در راه نام نیک، هدف و افتخار کوچک‌ترین گامی بردارد. چون هیچ معلوم نبود که آیا زنده خواهند ماند یا نه. تنها چیزی که در این بُرهه از زمان اهمیت یافته بود؛ کسب لذت آتی بود. نه از خداترسی نشانی مانده بود نه از پیروی از قانون. نیک و بد هر دو محکوم به مرگ بودند. بنابراین، فرقی نمی‌کرد که کسی از خدا بترسد یا نه؛ هیچ‌کس انتظار نداشت چندان زنده بماند که به دادگاهش ببرند و به کیفر برسند. هر فردی احساس می‌کرد که هم‌اکنون به کیفری بسیار سنگین محکوم شده است. از این‌رو، طبیعی بود که تا زمانی که لحظه اجرای حکم فرا نرسیده بود؛ از لذت‌های زندگی هرچه بیشتر برخوردار شوند. بدین‌سان مردم آتن به دو مصیبت گرفتار بودند: در درون شهر افراد بر اثر بیماری طاعون می‌مردند و در بیرون شهرها، آبادی‌ها و کشتزارها به دست دشمن (پلوپونزی‌ها) ویران می‌شدند. در این زمان مردم به یاد سخن سال‌خوردگان می‌افتادند که شبیه پیشگویی بود که در روزگاران گذشته از زبان خدایان شنیده شده است: «روزی جنگ با دوریایان پیش خواهد آمد و همراه آن بیماری همه‌گیر» (۵). این طاعون که از سال‌های ۴۳۰، ۴۲۹، ۴۲۷ و ۴۲۶ پیش از میلاد ادامه داشت؛ در حدود ۳۰۰۰۰۰ نفر را کُشت. طبق برآورد مورخان، در حدود ۳۳ درصد که مرگ یک نفر در هر سه نفر در آتن بود. به نظر می‌رسد که به طور گسترده‌ای اعتقاد بر این است که به کاهش و سقوط یونان کلاسیک کمک کرده است. توسیدید مورخ یونانی توسط این بیماری آلوده بود؛ اما از آن جان سالم به در بُرد (۵، ۱۰، ۱۱).

فرضیات زیادی در مورد نوع این بیماری وجود دارد: (آبله، سُرخک، حصبه، تیفوس یا سیفلیس) اما محققان به روشنی می‌دانند که این بیماری همه‌گیر، مرگ سیاه نبوده است

از طاعون و سایر بیماری‌های واگیر تأثیر دوچندانی داشته باشند. مشکلاتی که در نتیجه جنگ داخلی متوجه آن شد؛ بیماری طاعون سال‌های ۴۳۰، ۴۲۹، ۴۲۷ و ۴۲۶ ق.م. در این شهر تلفات انسانی بسیاری بر جای نهاد که همه این عوامل در تشدید، گسترش و شیوع بیماری‌های واگیر همچون طاعون، نقش تعیین‌کننده‌ای را ایفا کرده‌اند. نکته‌ای که باید به آن توجه کرد پیامدهای ناگوار اجتماعی بعد از شیوع بیماری‌های همه‌گیر و مُسری‌ای است که می‌توان به غارت و چپاول اموال توسط آشوب‌گران، فرصت‌طلبان و افراد فرودست جامعه، اشاره کرد. عدم آشنایی مورخان کلاسیک چون توسیدید و پزشکانی چون بقراط به نوع بیماری، کلیه بیماری‌ها و هر اپیدمی وحشتناکی که در تاریخ رُخ می‌داد از لفظ طاعون استفاده می‌شد. گویا، طاعون آتن (*Plague of Athens*) نیز از این قاعده مستثنا نبوده و جنبه روانی این بیماری با عنوان طاعون، یاد شده است. فرضیات زیادی در مورد نوع این بیماری (آبله، سُرخک، حصبه، تیفوس یا سیفلیس) وجود دارد، البته محققان با کشفیات باستانشناسی نشانه‌هایی از تب تیفوئیدی و باکتری‌های مسئول تب حصبه رسیدند که می‌توان نتیجه گرفت که احتمالاً این بیماری حصبه باشد. اما این مسئله تاکنون به جمع‌بندی در مورد نوع بیماری در میان پژوهشگران تاریخ پزشکی، نرسیده است. شیوع طاعون و بیماری‌های واگیردار در آتن سال ۴۳۰ ق.م. باعث شده بود که اغلب افراد به جهت نداشتن امید به زندگی؛ در پی کسب لذت‌های آنی باشند. تا بتوانند لحظه‌ای رنج بیماری و ترس از مرگ را به فراموشی بسپارند. ظهور بقراط و درمان بیماری طاعون با تشخیص اینکه آتش در دفع بلا موثر است و بلاى همه‌گیر طاعون تخفیف یافت و کم‌کم از میان رفت. بقراط تبدیل به ناجی و خیرخواه آتن و تمام یونانی‌ها شد.

۶. ملاحظات اخلاقی

کمیته اخلاقی مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ پزشکی در دانشگاه علوم پزشکی شیراز این مطالعه را تأیید می‌کند.

ابوالحسن علی بن یوسف قفطی (۱۱۷۲-۱۲۴۸ م.)، نیز چنین روایت شده است که: «آورده‌اند که چون مرض اردشیر اشتداد یافت، دیگر باره کس بطلب بقراط فرستاد و یک هزار قنطار از طلا پامزد او را بذل کرد، معذک، بقراط اجابت مسئول او نمود» (۱۶). در واقع بقراط تبدیل به نخستین پزشکی در تاریخ شد که قسم نامه خود را نقض کرد!

البته این عدم همراهی بقراط بدان مفهوم نیست که اتباع ایرانی از دانش پزشکی برخوردار نبودند. در واقع، بقراط از دانش‌آموخته‌های مراکز علمی ایرانی در بابل، آسیای صغیر، سیراکوز در سیسیل بود و حتی آثار خود را تحت تأثیر دانش ایرانیان، به نگارش درآورد (۱۷). چنان‌که پزشکان ایرانی معتقد بودند: «هوای آلوده را نیز موجب انتقال و سرایت بیماری‌ها می‌دانستند.» آن‌گونه که از منابع یونانی و رومی بر می‌آید. باید دانست پزشکان بقراطی (به‌ویژه بقراط) در علم الامراض اطلاعات نسبتاً جامع و گسترده‌ای داشته‌اند و از بیماری‌های مُسری در کتاب‌های خود سخن به میان آورده‌اند. در بهداشت نیز به تقلید از دانش ایرانیان و کتاب‌هایی دینی همچون وندیداد، توسط بقراط و پزشکان بقراطی قدم‌هایی برداشته شد. یکی از این نمونه‌ها، وضعیت آب و هوا و محل زندگی است. بدین شرح که یکی از کتب بقراط، درباره آب و هوا و امکان است که رابطه بین بهداشت و سلامتی را با آب و هوا و بیماری‌هایی که بر اثر اوضاع جغرافیایی و منطقه‌ای به وجود می‌آید، بیان نموده است (۱۷، ۱۴).

۵. نتیجه گیری

شیوع بیماری‌های واگیردار و مُسری در هریک از ادوار تاریخی و در هر سرزمینی می‌تواند تبعات سنگینی را برای ساکنین آنجا به همراه داشته باشد. چندان گزافه نیست که بگوییم عوامل متعددی همچون آب و هوای نامساعد، گرمای طاقت‌فرسا، قحطی، کمبود غذا، تجمع بیش از حد افراد در یک منطقه در اثر بحران‌ها و جنگ‌های داخلی تا چه حد می‌توانند در تشدید مرگ و میر و افزایش میزان تلفات ناشی

۷. تضاد منافع

نویسندگان هیچ تضادی در منافع ندارند.

۸. تشکر و قدردانی

تقدیم به دوستداران تاریخ پزشکی در جهان باستان.

۹. سهم نویسندگان

ایده و طرح تحقیق: سیدعلیرضا گلشنی؛ جمع‌آوری داده‌ها: سید فرهاد سیداحمدی زاویه؛ پیش‌نویس و نهایی کردن نسخه خطی: سیدعلیرضا گلشنی.

References

1. John VA. *The Ancient Greeks A Critical History*. Cambridge: Belknap Press, 1985: 371.
2. Littman RJ. *The plague of Athens: epidemiology and paleopathology*. *Mt Sinai J Med*. 2009; 76(5):456-467.
3. Durant WJ. *The story of Civilization*. Vol 2. Translated by Aryanpour AH and others. Tehran: Amozesh Enghelab Islami, 1991: 495-497. [Persian]
4. Kajdan A and others. *History of the Ancient World (Ancient Greece), Volume 2*, Translated by Sadegh Ansari et al., Tehran: Andisheh Publishing, 1974; 132-135. [Persian]
5. Thucydides. *History of the Peloponnesian War*. Translated by Lotfi MH. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, 1998; 27, 120-123. [Persian]
6. Malet A, Issac J. *Nations on the East and Greece*. Translated by Hazhir A. Tehran: Donyay Ketab. 1984; 278-281. [Persian]
7. L'Andelyn ChD. *History of the world. Volume 1*, Translated by Behmanesh A. Tehran: University of Tehran, 2011; 118-119. [Persian]
8. Becker CL. *Story of civilization, showing how, from earliest time*. Translated by Zohma AM. Tehran: Scientific and Cultural, 2005; 70. [Persian]
9. *The Alliances of the Peloponnesian War*, Web site: https://en.wikipedia.org/wiki/Peloponnesian_War#/media/File:Peloponnesian_war_alliances_431_BC.png. Updated April 6, 2020. Accessed April 7, 2020.
10. Fazlinejad A. *Global Outbreak of Black Death in the late Middle Ages*. Shiraz: Shiraz University, 2018; 10. [Persian]
11. Papagrigorakis JM, Yapijakis Ch, Synodinos NPh. *Typhoid Fever Epidemic in Ancient Athens*, in Didier Raoult, Michel Drancourt, *Paleomicrobiology: Past Human Infections*. Berlin: Springer Science & Business Media, 2008; 161-173.
12. Kelly K. *World Medical History; Early civilizations: prehistoric times to 500 C.E*. Translated and researched by Adlu S, Golshani SA. Tehran: Choogan, 2013; 109-111. [Persian]
13. *Ancient Athenian Plague Proves to Be Typhoid*. By David Biello on January 25, 2006, Web site: <https://www.scientificamerican.com/article/ancient-athenian-plague-p/>. Updated May 4, 2020. Accessed May 4, 2020.
14. Behnamfar MH, Aboee Mahrizi N. *Medicine and Sanitary-Remedial Methods in Old Iranian Texts*. *Reserch in History*, 2013; 3(4): 23-52. [Persian]
15. Najmabadi M. *History of Medicine in Iran*. Vol.1. Tehran: University of Tehran. 1992. [Persian]
16. Al-Qifti AY. *Tarjomeh Ta'rikh al-Hukama*. Edit by Daraei B. Tehran: University of Tehran, 2016; 128. [Persian]
17. Kasiri M. *A Review on the Reasons of Enterance of Iranian Traditional Medical Thoughts to Greece*. *Medical History Journal (Quarterly)*, 2010; 2(2): 121-14. [Persian]

REVIEW ARTICLE

The Peloponnesian Wars and its Impact on the Plague in Athens (431-404 BC)

Seyyed Farhad Seyyed Ahmadi Zaviyeh¹ , Seyyed Ali Reza Golshani^{2*}

1. Ma, Department of History, Faculty of Literature and Humanities- Dr Ali Shariati, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

2. PhD History of Iran after Islam, Research Center for Traditional Medicine and History of Medicine, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran. (Corresponding Author)

ARTICLE INFORMATION

Article history:

Received: 17 September 2020

Accepted: 15 November 2020

Published online: 09 January 2021

Keywords:

Greece

Athens

Sparta

Hippocrates

Peloponnesian Wars

Plague of Athens.

ABSTRACT

Background and Aim: Ancient Greece was involved in conflict and civil war from 431 to 404 BC. On one side the Peloponnesian League accompanied by Sparta, and on the other, city-states league of Athens and its allies were facing each other. Perhaps the economic, social, and cultural splendor of Athens compared to other city-states can be considered as the reason of civil war. Moreover, naval supremacy of Athens was probably one of the main factors contributing to the ignition of civil war flames in Greece. At the same time as the Peloponnesian War, Artaxerxes I of Persia (465-424 BC) succeeded Xerxes and supported Sparta. The Achaemenid emperor put the policy of disunion and discord among Greek city-states on the agenda of his foreign policy. It should be noted that the Greek civil war ended with the decisive conquest of Sparta and the surrender of the Athenians in 404 BC. This paper aims to examine the plague from 429 to 430 BC, at the time of the first phase of the Greek civil war from 431 to 421 BC.

Materials and Methods: This historical research is carried out as a desk study and studies the Peloponnesian War and its effect on the outbreak of the plague in Athens from 431 to 404 BC through historiography, which is specific to natural sciences.

Findings: Plague of Athens was one of the most common diseases in Athens during the Ancient Greece and caused many casualties. In this article, various aspects of this disease are examined with the help of historical sources, New research and scientific articles.

Conclusion: Some believe that the outbreak of the plague started from Egypt while some others believe that it started from the east. In any case, the damages of this contagious and horrific disease, which wiped out a large number of Athenians, indicate the significance of this issue. The outbreak of this disease ended when Hippocrates cured it.

* Corresponding Author:

Seyyed Ali Reza Golshani

Postal Address: Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran.

Email: golshani_22@yahoo.com

© Copyright (2018) Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Cite this article as:

Golshani A. The Peloponnesian Wars and its Impact on the Plague in Athens (431- 404 BC). Medical History Journal 2021; 12(45): e7.